

## ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРІВ «ЖІНОЧОЇ ЕРИ» АФРО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В американській літературі кінця ХХ - початку ХХІ століть спостерігається підвищена зацікавленість літературознавців у феномені мультикультуралізму. Саме завдяки цьому відбувся новий виток у самобутній творчості представників мультикультурної Америки. Гучно лунають голоси афро-американських, індіанських, азіато-американських письменників та письменниць, які прагнуть донести до читацького кола свої проблеми, розкрити унікальний світ надбань власного народу. Не винятком є й афро-американська література, чий жіночий голос віднедавна лунає все гучніше.

Феномен афро-американської жіночої літератури вже давно став об'єктом як американських (Г. Л. Гейтс, М. Окворт, Дж. Брекстон, Е. Фокс-Джіновіс, С. Гілберт, С. Губар, Б. Уелтер) так і вітчизняних (Т. Денисова, Н. Висоцька, І. Ткаченко, А. Гайдаш, М. Шимчишин) наукових досліджень. За останні десятиріччя з'явилися нові імена в афро-американській жіночій літературі (Е. Уокер, Т. Моррісон, Г. Нейлон, Т. Бамбара), які беруть початок своєї творчості наприкінці ХІХ-у першому десятиріччі ХХ століть, що увійшло в літературу як „жіноча ера”. Письменниці цього літературного періоду зробили важливий внесок у жіночу афро-американську літературу та американську літературу загалом, антропологію, гендерні студії, що й становить актуальність нашого дослідження.

Саме тому метою статті є дослідження творчості письменниць «жіночої ери» у контексті афро-американської жіночої літератури, а також визначення місця їхнього творчого у ширшому мультикультурному контексті.

Звичайно, Громадянська війна та скасування рабовласницького ладу в США вплинула на розвиток чорної жіночої літератури в новій якості. На кінець ХІХ століття припадає розквіт емансипаційного руху у країні, активну участь в якому брали і чорношкірі американки. Тому тягар рабства як тема більшості творів стала не популярною та „не модною” наприкінці ХІХ століття, вичерпавши себе. І тут на зміну їй приходять тема расизму та визначення ролі чорної жінки в суспільстві, запропонована Френсіс Еллен Воткінс Гарпер. Вона відома широкому загалу як активна учасниця аболістичного руху, одна з перших чорних феміністок та громадська діячка. Її літературна спадщина – це близько сотні критичних публікацій та маловідомий широкому загалу роман „Айола Лерой, або тіні встали” (Iola Leroy, or Shadows Uplifted, 1892).

Творчість Ф. Гарпер стоїть біля витоків так званої „жіночої ери” в літературі. Зазвичай чорні критики оцінюють кінець ХІХ – початок ХХ століть як розквіт чоловічої творчості та титанів афро-американської літератури – Б. Т. Вашингтона та У. Дюбуа, але в цей же час і жінки також плідно творили та публікували свої тексти. Так, у 1891 році вийшов роман Е. Д. Келлі „Мегда”,

через рік друкуються такі відомі роботи як „Айола Лерой” Ф. Гарпер, „Голос з Півдня” А. Дж. Купер та „Південні страхи: закон про лінчування та його фази” І. Б. Уеллз. Відтепер політичні нариси та есе не були лише пріоритетом чоловіків. Жінки-письменниці також прагнули бути політиками й активними учасницями суспільного життя. У 1893 році відбувся Світовий конгрес жіноцтва, на якому були присутні видатні на той час письменниці та діячки. Після цього почали друкуватись не лише художні твори, а й політичні статті, есе, серйозні дослідження, суть яких полягала в глибокому аналізі ситуації, що склалася в афро-американській жіночій літературі. І вже у 1895 році в Бостоні проходить вперше в історії Конгрес кольорових жінок, а через рік утворюється серйозна соціальна та політична сила – Національна Асоціація Кольорових Жінок (НАКЖ), яка бере собі за мету – об'єднання всіх афро-американок у боротьбі з різноманітними формами пригноблення.

С. Губар та С. Гілберт у своїй критичній роботі з історії жіночої літератури „Божевільна на горищі: жінка-письменниця та літературна уява XIX століття” (*The Madwoman in the Attic: the Woman Writer and the Nineteenth Century Literary Imagination*, 1979) так характеризують проблематику та ідеалістичне забарвлення творів письменниць кінця XIX століття: „Майже всі жінки XIX століття були певною мірою ув'язнені в будинках їхніх чоловіків. Фігурально, такі жінки <...> були обмежені чоловічими текстами, текстами, від яких вони могли відмежовуватися лише завдяки нещирості та хибності напрямку. Не дивно, що <...> та просторова уява ув'язнення та втечі переросла в те, що часто стає нав'язливою настирністю, характерною для їхньої творчості[6, с. 64]”. І справді, тема втечі та пошуків щастя десь за горизонтом стає домінуючою в літературі того періоду. Але роман Ф. Гарпер стоїть осторонь загального потоку жіночої літератури XIX століття: він ані чітко притримується скерованості на певну аудиторію (твори чорних авторів для білого читача, як це спостерігалось у більшості романах другої половини XIX століття), ані зазнає впливу чоловічих текстуальних рамок. Навпаки, роман був написаний для чорного читача, який проживає на півдні США, і піднімав проблему расизму, яка існувала на аболістичних територіях північної частини країни.

Сама авторка була переконана, що жінка може створити іншу альтернативу розвитку суспільства, охопленого „жадобою до золота та потягом до влади [8, с 12]”, адже жінка від природи наділена добротою. Але, за словами Ф. Гарпер, це зовсім не означає, що потрібно „ожіночити суспільство”, лише поміняти життєві орієнтири, направити розвиток суспільства в інше русло, де жінка буде не пасивним спостерігачем, а активним учасником політичних та соціальних подій. „Із фрагментів фактів та домислів я зіткнула історію, місія якої не буде пустою, якщо вона розбудить у серцях наших співвітчизників сильніше почуття справедливості і більш християнську людяність з боку тих, від кого залежить майбутнє безпритульних, знедолених та бідних у новій ері. І не буде вона пустою, якщо надихне дітей тих, на яких Господь пролив сльези цієї нової

ери, вони скористаються будь-якою можливістю, розвинуть усі здібності, прикладуть всі зусилля, якими наділив їх Бог для того, щоб підняти шаблю багатства нації[8, с. 282]” – так писала Ф. Гарпер про завдання роману „Айола Лерой”.

Заклик до соціальних та політичних змін призначався для двох аудиторій – чоловічої та жіночої. Тому в структурі роману відчутні впливи сентиментальних романів білої літератури та „оповідей рабів”, адже твір мав бути цікавим для читачок слабкої статі з різним кольором шкіри. Донедавна критики віднаходили подібності між твором Ф. Гарпер та популярним на той час сентиментальним романом У. Брауна „Клотелль” (Clotelle, 1864). Так, Г. Глостер зазначав: „Майже немає сумніву, що першоджерела „Айоли Лерой” – це цілком результат сприйняття роману „Клотелль” Брауна”[7, с. 30]”, а у критичній роботі „Негритянський караван” (The Negro Caravan, 1941) йшлося про те, що в романі Ф. Гарпер повторюються епізоди, подібні до таких з „Клотелль”, завдяки чому складається такий собі „вид літературної спадковості, який змушує негритянських письменників бути під впливом своїх попередників більше, ніж це зазвичай повинно бути[3]”. Але, на жаль, на спільності проблематики сюжету твору із загалом жіночої афро-американської літератури критики майже не звертали уваги. Лише у 1978 році вперше в науковому дослідженні Н. Бейм „Жіноча проза: путівник по романах, написаних жінками та про жінок в Америці 1820 – 1870-х років” (Woman’s Fiction: A Guide to Novels by and about Women in America 1820-1870, 1978) авторка зазначає, що кінець ХІХ століття „ознаменувався розквітом жіночої літератури, направленої на жіночу аудиторію, і такі відомі письменники як У. Д. Хоуеллз, Г. Джейлз та той же У. Браун пишуть переважно сентиментальні твори[2]”, які відповідають інтересам слабкої статі. Таким чином, нині більшість критиків дотримуються думки, що „Айола Лерой” – твір, створений відповідно ідейно-тематичних меж того періоду, і не є наслідуванням чи копіюванням романів, написаних у такому стилі.

У романі, як і багаточисельних есе, промовах Ф. Гарпер, звучить питання про статус жінки: чи є вона рівноправним членом у чоловічому світі? До того ж авторка загострює увагу загалу, звертаючись у першу чергу до освіченої чорної інтелігенції, на існуванні проблеми расизму, яка має місце і на півночі США.

Звичайно, такі настрої миттєво відобразилися і в художній літературі. Тому цій темі присвятили свої твори А. Купер, І. Уеллз, і П. Гопкінс – плеяда афро-американських письменниць „жіночої ери”. Вони не просто відображали життя в суспільстві, а прагнули змінити його. Ці чорні письменниці вважали, що їхня творчість – це зброя соціальних змін, вони впливали не лише на розвиток афро-американської культури, а й на політичну боротьбу чорношкірих американок за свої права.

Як Ф. Гарпер, так і А. Купер вважала, що вплив жінки на розвиток подій не повинен обмежуватися лише домогосподарством, тому вона наполягала на необхідності освіти, за допомогою якої жінка може віднайти себе в інших

сферах життя. Письменниця не погоджувалася, що освічена жінка буде „менш жаданим” сексуальним об’єктом при укладанні шлюбу. Навпаки, завдяки освіті, на її погляд, жінка радикально змінить соціальні стосунки з чоловіком, вона вже не буде повністю матеріально залежати від свого чоловіка. „Питання зараз до жінки не в тому, як вона, така незграбна, недорозвинена, проста, удостоїться честі бути прирученою якимось маленьким чоловічком. А в тому, як він зможе досягнути ідеалів покоління жінок, які вимагають найблагородніших вчинків та найкращих досягнень, на які він здатен... Якщо це змусить його діяти, то для нього це буде найкращим виходом з ситуації[4, с. 70 – 71]”.

І. Уеллз донедавна вважали лідером без руху, „одиноким воїном, ліліпутом, порівняно з гігантами У. Дюбуа та Букером Т. Вашингтоном[1]” , адже весь цей час її політичні ідеї та погляди розглядали лише у протиставленні до афро-американської чоловічої літератури. Справді, І. Уеллз ніколи не підтримувала і не погоджувалася з політичною філософією Вашингтона та Дюбуа. І взагалі чоловіки з її оточення вважали, що працювати з нею дуже тяжко, адже вона не бажала прийняти поведінку справжньої леді – поведінку мовчання та покори. Саме І. Уеллз вперше в історії афро-американців не побоялася відкрито протистояти кондуктору, який намагався вигнати її з вагону лише через інший колір шкіри. У 1904 році вона подала судовий позов на залізницю „Чесарік енд Огайо Рейлроад” і виграла справу. Свою місію вона вбачала в боротьбі за допомогою пера проти приниження, проти нав’язаних суспільству хибних образів сексуальності та моральності. Відлуння ідей І. Уеллз можна віднайти у творах П. Гопкінс, Дж. Джордано, З. Герстон та Е. Уокер.

І. Уеллз одна з перших звернула увагу на співвідношення зґвалтування та лінчування як форм соціального, політичного та економічного приниження. Лінчування, на її погляд, стало буденною легітимною справою, яку підтримували найвпливовіші люди на півдні та, звичайно, преса. А на півночі панувала думка, що лінчування – це покарання за зґвалтування негром білої жінки. Таким чином, лінчування підтримувалося білим населенням навіть на півночі. У будь-якому злочині, скоєному негром, білі бачили лише зазіхання на жіночу честь, і згодом лінчування стало звичайною практикою покарання за недостойну поведінку. У розумінні білої спільноти зґвалтування негром білої жінки – це „будь-який любовний зв’язок між білою жінкою та чорним чоловіком[10, с. 11]”. Фактично, лінчування негрів з будь-якої причини було спробою білих втримати контроль над чорним населенням.

Звичайно, Ф. Гарпер, А. Купер та І. Уеллз не були поодинокими політичними діячками, їх підтримували афро-американські жіночі рухи. Наприкінці 90-х років XIX століття було організовано багато спілок, об’єднань, клубів для чорних американок, де видатні негритянки виступали з промовами та лекціями, поширюючи свої ідеї. Завдяки цьому у всіх куточках країни з’являються послідовниці та ідейні однодумці, серед яких В. Е. Метьюз, П. Гопкінс та інші.

В. Метьюз хвилювало питання становлення етнічної літератури, адже зазвичай чорні письменники публікувалися в білих видавництвах, таким чином вони „допомагали пропагуванню та підтримці хибних власних ідей чи ідей наших нещасних братів[9, с. 18]”. Завдяки підтримці етнічної літератури, на думку письменниці, збережуться досягнення чорних американців, „збережеться від забуття все добре, корисне[9, с. 19]”, що вони надбали. В. Метьюз закликала чорних науковців до вивчення та дослідження африканської історії, культурного спадку своїх пращурів, і таким чином ці знання будуть передаватись наступним поколінням письменників. В. Метьюз загострила увагу чорних жінок на знаменних культурних та історичних подіях, про які писатиме наступні покоління письменниць, таких як З. Герстон, Т. Моррісон, Е. Уокер.

Завдяки діяльності та особистим зусиллям авторки почав регулярно друкуватися журнал чорних американців „Калад Американ Мегезін”, де вони вперше в історії могли публікувати свої роботи без попереднього рецензування білих критиків. І саме в цьому журналі, у його четвертому номері з’явився перший роман видатної афро-американської письменниці П. Гопкінс „Борячись з силами” (*Contending Forces*, 1900)<sup>1</sup>. Успіх твору був феноменальним, і згодом сама П. Гопкінс починає очолювати підрозділ журналу, який відповідав за публікацію біографічних статей та нарисів, написаних жінками. Журнал мав за мету завоювати чорного читача, який, на жаль, дуже мало цікавився друкованим словом, розширити горизонти читацької аудиторії. Сама ж авторка, за словами її колег, вбачала таку мету в „художній літературі. Її прагнення стати творцем художньої літератури, за допомогою якої не до ліки її раси викличуть співчуття всіх класів громадян, досягаючи таким чином тих, хто ніколи не читав історії чи біографії[5]”. Авторка прагнула втілити це у її наступних творах: „Донька Агар. Історія південних кастових упереджень” (*Nagar’s Daughter. A Story of Southern Caste Prejudice*, 1902), „Вайнона. Розповідь про негритянське життя на півдні та південно-заході” (*Winona. A Tale of Negro Life in the South and Southwest*, 1902) та “Однієї крові, або приховане ество”(Of One Blood, or the Hidden Self, 1903) та безлічі оповідань, які вона публікувала під псевдонімом Сара Аллен.

Отже, кінець XIX-початок XX століть ознаменувався в афро-американській літературі появою великої кількості творів письменниць-жінок (Ф. Гарпер, А. Купер, І. Уеллз, і П. Гопкінс) – „жіночої ери”. Прагнучи бути активними членами американської спільноти, афро-американські письменниці зробили спробу загострити увагу суспільства на необхідності соціальних та політичних змін, як то право негритянських жінок на освіту нарівні з чоловіками, право на стипендію для жінок, відміну лінчування. Образ рабині, що прагне до свободи, як фізичної так і духовної, трансформується в образ вільної жінки-мулатки, яка намагається протистояти патріархальному устрою білої Америки, поєднуючи в собі традиції чорної та білої раси. Разом з тим

<sup>1</sup> На жаль, наступні три романи авторки були надруковані в цьому журналі, і так і не вийшли окремими книжками.

спостерігається звернення письменниць до теми пошуків власного коріння, оспівування африканської історії. Все частіше протагоністом творів стає не мулат, а негр, який уособлює початок всього людського роду.

### Література

1. Aptheker B. Lynching and Rape: An Exchange of Views // Occasional Paper № 25. – San Jose, Calif. : American Institute for Marxist Studies, 1977
2. Baym N. Woman`s Fiction: A Guide to Novel by and About Women in America 1820 – 1870. – Ithaca : Cornell University Press, 1978. – P. 11 – 12.
3. Brown A. S., Davis A. P., and Lee U., eds. The Negro Caravan: Writings by American Negroes. – New York : Dryden Press, 1941. – P. 139.
4. Cooper A. J. A Voice From the South : By a Black Woman of the South. – Xenia, Ohio: Alding Publishing House, 1892.
5. Elliot R. S. the Story of Our Magazine // Colored American Magazine. – 1901. –May. – #3. – P. 43.
6. Gilbert S., Gubar S. The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth Century Literary Imagination. – New Haven : Yale University Press, 1979. – P.60 – 84.
7. Gloster H. Negro Voices in American Fiction. – Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1948. – P. 30 – 32.
8. Harper F. E. W. Iola Leroy, or Shadows Uplifted, 2<sup>nd</sup> ed. – Philadelphia : Garrigues Brothers, 1893. – 306 p.
9. Mathews V. E. The Awakening of the Afro – American Woman, address delivered at the Annual Convention of the Society of the Christian Endeavor, 1897. – New York : by the author, 1897.
10. Wells I. On Lynching : Southern Horrors; a Red Record; Mob Rule in New Orleans. – New York: Arno Press, 1969.

### Анотація

Матковська І. В. Проблематика творів «жіночої ери» афро-американської літератури.

У статті досліджується становлення афро-американської жіночої літератури наприкінці ХІХ- на початку ХХ століть. Цей період увійшов до історії американської літератури під назвою „жіноча ера”.

Ключові слова: афро-американська/чорна література, жіноча література, «жіноча ера».

### **Аннотация**

Матковская И.В. Проблематика произведений «женской эры» афро-американской литературы.

В статье исследуется становление афро-американской женской литературы конца XIX – начала XX веков. Этот период известен в истории американской литературы как «женская эра».

Ключевые слова: афро-американская/черная литература, женская литература, «женская эра».

### **Summary**

Matkovska I.V. The problems of “women era” novels in African-American literature.

The article explores the beginning of African-American women literature in the end of the XIX – the first decade of the XX centuries. This period is known in the history of the American literature as “women era”.

Key words: African-American/Black literature, women literature, “women era”.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри прикладної лінгвістики І. В. Ткаченко.